

que permet valorar de manera completa l'obra d'Olivar tot llegint aquesta selecció. Complementa l'aplec una bibliografia exhaustiva, amb un recompte total de 89 treballs on segurament només cal afegir un breu escrit posterior a l'edició del volum: el pròleg que féu per al llibre *Els ex-libris de Josep Obiols* (1992), de qui signa aquestes ratlles, el darrer text d'Olivar, que havent tingut gran amistat amb J. Obiols accedí generosament a prologar-lo malgrat la seva longeva edat.

Homenatge merescut perquè Olivar en no formar part mai de cap grup intel·lectual concret, ni de cap cercle acadèmic i/o universitari, tot i haver dedicat molts anys de la seva vida a la docència universitària, en diverses escoles oficials, en entitats privades, i tant abans com després de la guerra, —per exemple fou professor de l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics de Barcelona de 1952 a 1970—, la seva vàlua passà excessivament desapercibuda a Catalunya. En ser un investigador autònom, independent i d'una gran discreció, fruit sens dubte de les seves arrels noucentistes, i alhora dedicar-se a les arts decoratives, un camp encara avui no prou considerat dins de la història de l'art, la seva obra és per a molts força desconeguda. La selecció de nou escrits filològics i dotze d'història de l'art, més una traducció i una carta que componen el volum ressenyat, constitueixen, doncs, per les seves aportacions un veritable homenatge al seu autor que, entre moltes altres coses, fou nomenat acadèmic d'honor de Belles Arts de Sant Jordi l'any 1990.

PILAR VÉLEZ

NAVARRO PÉREZ, FÉLIX: *Memoria de la Exposición de París*. - Pròleg de Jesús Martínez Verón.- Institución «Fernando el Católico», Éntasis, Cuadernos de Arquitectura de la Cátedra «Ricardo Magdalena», núm. 3.- Zaragoza, 1996.- LXXVI + 40 pàgs., 23 figs. (23,8 x 17,1).

Félix Navarro Pérez, essent Arquitecte Provincial de la Diputació de Saragossa, visità l'Exposició Universal de París de 1889, per «posar-se al dia» de les novetats relatives al camp de la construcció, que després explicaria en una memòria publicada aquell mateix any. Aquesta mateixa memòria és la que presentem aquí, ara publicada en facsímil, dins d'una col·lecció dedicada a recuperar vells textos d'arquitectes aragonesos.

Jesús Martínez Verón, especialista en l'arquitectura del segle XIX, n'ha escrit el pròleg que complementa perfectament la memòria de Félix Navarro, situant-nos a l'època, i contagiant-nos l'entusiasme d'aquell arquitecte que estava enamorat de la seva professió. L'arquitecte Navarro era, en paraules de Jesús Martínez, «un fill del seu temps», un digne contemporani de Jules Verne que, com aquell genial escriptor, era conscient de les enormes possibilitats que estava obrint el desenrotllament tecnològic, i volia estar al corrent de tots aquells

invents que poguessin millorar les condicions dels habitatges, incidint així en la qualitat de vida de les classes populars. En Navarro havia viatjat de jove als Estats Units, a França i pel centre d'Europa, i ja havia visitat altres Exposicions Universals, les de Viena i Barcelona, per la qual cosa anava preparat per aprofitar al màxim els dotze dies que restaria a París, evitant distreure's amb la infinitat de meravelles que es mostraven a la magna exposició. La seva memòria és doncs, per als lectors d'avui, un interessantíssim document històric, que ens permet reviure, a través de les paraules d'un que ho va veure, l'impacte que produïren la Torre Eiffel i la immensa Galeria de Màquines, tot just acabades de construir, i ens informa del nivell tecnològic del ram de la Construcció, al mateix temps que posa en evidència les mancances i les deficiències que ara trobaríem inacceptables, com són les referides a les condicions higièniques. Certament, tan sorprenent com podia ser per en Navarro la extraordinària alçada de la Torre Eiffel pot ser, per a nosaltres, llegir el capítol dedicat a la «Higiene en los edificios», i comprovar que elements que ara trobem imprescindibles, tot just en aquell moment es presentaven com a novetats.

El tema principal, que tracten tant la memòria com el pròleg, és òbviament, l'arquitectura de ferro, la gran protagonista d'aquella exposició, malgrat que ja ho havia estat a la primera de les Exposicions Universals, la de Londres del 1851. Navarro, que anomena el seu com «el segle del ferro», és tan apassionat d'aquest material que a l'acer el qualifica de «nueva espiritualización constructiva», i al parlar de la soldadura elèctrica diu que «el Vulcano mitológico es hoy realidad». Però també té temps de parlar-nos dels materials tradicionals i de la mecanització de llur fabricació. Respecte de la ceràmica anticipa la importància que tornarà a tenir amb el Modernisme, al preocupar-se de la seva industrialització a Espanya.

Quant a les il·lustracions, a part del retrat de Félix Navarro, s'acompanya el pròleg amb gravats i alguna fotografia de diferents aspectes de l'Exposició, així com d'algunes reproduccions procedents de catàlegs de diferents productes, que després ens ajudaran a seguir millor les explicacions de la memòria.

Així doncs, s'equivocaria el que veiés aquest llibre, gairebé de butxaca, com poc més que una curiositat bibliogràfica. Memòria i pròleg es complementen perfectament en donar-nos una panoràmica de l'Exposició de París del 1889 i, sobretot, és evident la seva utilitat com a introducció a l'estudi de l'arquitectura del ferro del segle XIX i de la Tecnologia de la construcció.

JESÚS OLIVER-BONJOCH I OLIVER